

HISTORICKÁ GEOGRAFIE

Jiří Mihola

Literatura:

Atlas československých dějin. Praha 1965.

Boháč, Zdeněk: České země z pohledu starých letopisců. In: Historická geografie 28, Praha 1995, s. 19-24.

Boháč, Zdeněk: Středověké kláštery v Čechách a na Moravě v době předhusitské. In: Historická geografie 28, Praha 1995, s. 137 a n.

Boháč, Zdeněk: Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 1999.

Boháč, Zdeněk: Topografický slovník k církevním dějinám předhusitských Čech. Pražský archidiakonát. Praha, Historický ústav 2001.

Dolníček, Vladimír: Mapy Moravy 16.-18. století. Brno, geodézie 1979.

Fabriciovy a Komenského mapy Moravy. Přerov, Muzeum Komenského 2004.

Historické atlasy měst české republiky. (Vyšly už např. Jihlava, telč, Český Krumlov, Hradec Králové, Třebíč aj.- dostupné na katedře historie)

Historická demografie. Praha, Sociologický ústav AV ČR 1967.

Historické mapy z brněnských archivů I, II. Brno, Geodézie 1991 (soubory 2x5 map)

Hoffmann, František: České město ve středověku. Praha 1992.

Honzák, František a kol.: Evropa v proměnách staletí. Praha, Libri 1997.

Hosák, Ladislav: Historický místopis. Praha, Academia 2004 (reprint).

Hosák, Ladislav: Teritoriální vývoj českého státu a jeho zemí. In: Historická geografie 6. Praha 1971, s. 133-149.

Hosák, Ladislav: Místní jména na Moravě a ve Slezsku. Praha, Academia 1980.

Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka: Dějiny správy v českých zemích do roku 1945. Praha 1989.

Jireček, Hermenegild: Zeměpisný obraz dávných Čech. In: Časopis muzea království českého 50, Praha 1876, s. 719-732.

Kalousek, Josef: Výklad k historické mapě Čech. In: Památky archeologické, X, 3, sloupec 409-424.

Kapras, Jan: Český stát v historickém vývoji a v dnešní podobě podle ustanovení kongresu pařížského. Praha 1920.

Kapras, Jan – Hocke, Jan: Mapa historického vývoje českého státu, I.II. Praha 1918.

Kašpar, Jaroslav: Historická geografie jako pomocná věda historická.. In: AUC – Ph et H 1, Z pomocných věd historických V. Praha 1982, s. 17-28.

Kašpar, Jaroslav: Vybrané kapitoly z historické geografie a z nauky o mapách. Praha, FF UK 1990.

Kavalír, Milan: Několik poznámek o tzv. Klaudyánově mapě Čech z roku 1518 a významu starých map jako historického pramene. In: Historická geografie 24, Praha 1985, s. 7-30.

Kotyška, Václav: Úplný místopisný slovník Království českého. Praha 1985.

Kupčík, Ivan: Vývoj mapového zobrazení českých zemí na mapách poutnických cest do poloviny 16. století. In: Z dějin geodézie a kartografie 8 Praha 1995, s. 34-39.

Lutterer, Ivan: Původ zeměpisných jmen. Praha, Mladá Fronta 1976.

Lutterer, Ivan – Šrámek, Rudolf: Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Havlíčkův Brod, Tobiáš 1996.

Mihola, Jiří: Církevní správa a řeholní instituce v českých zemích 14. století (s nástinem předchozího vývoje). In: České země ve 14. a 15. století. (Lucemburkové, husitská revoluce). Brno, Masarykova univerzita 2001, s. 41-48.

Mojdl, Jiří: Kartografické kuriozity. In: Ročenka Lidé a země 1978. Praha 1978, s. 50-57.

- Mucha, Ludvík: České historické atlasy. In: SČSSZ 66, 1961, s. 239-251.
- Mucha, Ludvík: První české zeměpisné atlasy. In: Lidé a země 33, 1984, s. 288.
- Mucha, Ludvík: Nejstarší české glóby. In: Z dějin geodézie a kartografie 04. Praha 1985, s. 52-59.
- Novák, Václav: Mapy Moravy. In: Vlastivěda moravská, nová řada 1. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost 1992, s. 190-226.
- Novotný, Josef: Jihočeské rybníky. In: Historická geografie 8, Praha 1972, s. 153-174.
- Olivová, Nezbedová, Libuše: Pomístní jména v Čechách. Praha, Academia 1995.
- Palacký, František: Popis království Českého. Praha 1848.
- Pitro, Martin – Vokáč, Petr: Země v srdci Evropy. Historický obzor VII.-VIII. 2004, s. 146 a n.
- Pokorný, O.: Historická geografie a geografická historie. SČGS 97, Praha 1992, s. 114-116.
- Pravdová, Božena – Fialová, Ludmila: Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha, Mladá fronta 1998.
- Profous, Antonín: Místní jména v Čechách. Praha 1957.
- Roubík, František: K úkolům historické geografie. In: Časopis společnosti přátel starožitností 64, 1956, s. 130-138.
- Sedláček, August: Hrady, zámky a tvrze Království českého. I.-XV. Praha 1882-1927 (v současnosti je vydáván reprint).
- Sedláček, August: Místopisný slovník Království českého. Praha 1909.
- Semotanová, Eva: K historické geografii raně novověkých měst – problémy a východiska. ČČH 91, Praha 1993, č. 2, s. 286-297.
- Semotanová, Eva: Kartografie v historické práci. Praha 1994.
- Semotanová, Eva: Předhusitská Praha na plánu Václava Vladivoje Tomka z roku 1892. In: Husitství – Reformace – Renesance III. Praha 1994, s. 1001-1012.
- Semotanová, Eva: Kam směřuje naše historická geografie? In: Historická geografie 28, Praha 1995, s. 11-16.
- Semotanová, Eva: Historická geografie českých zemí. Praha 1998.
- Semotanová, Eva: František Palacký a historická geografie. In: František Palacký 1798/1998, dějiny a dnešek. Praha 1999, s. 189-197.
- Semotanová, Eva: Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí. Praha, Libri 2001.
- Semotanová, Eva: Atlas zemí Koruny české 2002.
- Slosiarik, J. – Pokorný, O.: Kapitoly z historické geografie. Bratislava, SPN 1967.
- Šašek z Bírškova, Václav: Deník o jízdě a putování Pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa. Praha, Orbis 1951.
- Šimák, J.V.: O stavu a úkolech české vlastivědy. Časopis společnosti přátel starožitností 37, Praha 929, s. 1-11.
- Tichá, Zdeňka – Businská, Helena (edd.): Bohuslav Balbín: Krásy a bohatství české země. Praha 1986.
- Trávníček, Dušan: Historická geografie od nejstarších dob do konce 16. století. Praha, SPN 1984.
- Trávníček, Dušan: Přehled územního vývoje našeho státu. In: Folia Facultatis scientiarum naturalium Universitatis Purkynianae Brunensis, Geographia 20, Brno 1984.
- Trávníček, Dušan: Územní vývoj našeho státu. In: Z dějin geodézie a kartografie 04. Praha 1985, s. 107-113.
- Vaniš, Jaroslav: Historická geografie jako vědní obor. In: Historická geografie 2, Praha 1969, s. 3-21.
- Zachystal, František: Dějiny zeměpisu I. (starověk – středověku), II. (novověk). Praha 1923, 1924.
- Zwettler, Otto: Historická geografie světa I. Evropa (5.-17. století). Praha, SPN 1984.

EVROPA – státní útvary a jejich proměny ve středověku

(regionální členění):

STŘEDNÍ EVROPA:

HUNSKÁ ŘÍŠE

Hunové – především kočovníci, pod čínským tlakem tah na západ, navíc se smísili s dalšími etniky, vrchol za Attily v 1. pol. 5. st., centrum říše na území dnešního Maďarska, po rozpadu její zbylí obyvatelé asimilováni především Avary.

SVATÁ ŘÍŠE ŘÍMSKÁ – název poprvé užitý ve 12. st., předtím REGNUM TEUTONICUM = říše Němců (za zakladatele považován Jindřich I. Ptáčník), v 15. st. rozšíření názvu na Svatá říše římská národa německého, v průběhu středověku se zde vystřídaly dynastie saská (otonská), sálská, hohenštaufská, habsburská, lucemburská, habsburská. Ačkoliv jádrem bylo území Německa skládala se celkem ze 4 významných celků: Římského císařství (jako nástupce západního impéria obnoveného Karlem Velikým – s postavením císaře jako světového vládce celé křesťanské Evropy, Německého království, Italského království (především oblast Lombardie) a Burgundského (Arelatského) království.

Aachen (Cáchy) – nejoblíbenější sídlo Karla velkého, korunovační město, 1349 zde II. Korunovace Karla IV.

Alamannie – mezi řekami Rýnem (Z) a Lechem (V)

Alamanská říše – na území Alsaska, J. Německa a S. Švýcarska, zničena Chlodvíkem

Augsburg (Augšpurk) – od 13. st. svobodné říšské město, konání říšských sněmů

Austria (Rakousko) – Východní Marka – Österreich

Avarská marka (proti Avarům) – na území Rakouska/ záp. Maďarska, vznik v 7., zánik v 8. st. pak Rakousko

Avarská říše, * 6. st. + 8. st. (Karel velický)

Bavorsko (Bayern) – vých. Franky, pak Říše – nejvyspělejší část, koncem 12. st. Wittelsbachové – království

Braniborsko (Brandenburg)– 1415 získávají od Zikmunda Lucemburského Hohenzollernové

Bremen (Brémy) – svobodné říšské město, název dle zaplavovaného břehu –”Brém”, již za Karla Velikého biskupství, od 11. st. arcibiskupství

Falc – Horní – říšské území v čele s falckrabětem, centrum Amberg (od 11. st. tam patřilo i Chebsko)

Falc – Rýnská, centrum Heidelberg, až do r. 1623 obě Falce = jednotný celek

Frankfurt a. M. – svobodné město až do r. 1806, dle Zlaté buly Karla IV. ”volební” město panovníků říše, od pol. 16. st. i město korunovační.

Hanza neboli Anseaticae Urbes – sdružení měst (obch. Středisek, přístavů u Sev. a Balt. moře, utvořené ve 12. st., vůdčí postavení Lübeck – zde se scházel tzv. Hanzovní sněm (do sdružení patřila např. města: Hamburk, Brémy, Rostock, Visby, Stockholm, Novgorod, Riga, Königsberg, Gdaňsk, Antwerpy, Bruggy aj.)

Lübeck – říšské město, ve 14. a 15. st. hlavní sídlo hanzy

Pommern (Pomořansko) - území na pobřeží Baltu, dnes částečně německé a polské

Sachsen (Sasko) – kurfiřtství sousedící s českým státem vzniklé na území dřívějšího míšeňského markrabství

Sasko (přímořské) – vévodství na severu Německa (Dnes tzv. Dolní Sasko), jádro vzniku císařství

Šestiměstí (Hexapolis) spolek měst v Lužici (Bauzten, Görlitz, Zittau, Chemnitz, Löbau a Lauban), vznik roku 1346 proti nájezdům loupeživých rytířů

Schleswig (Šlešvicko) – vévodství na jihu Jutského pol., dnes na hranicích mezi sev. Německem a Dánskem, centrem stejnojmenné město
Schwaben (Švábsko - dle Svěvů) - původně Alemanie, hrabství a poč. 10. st. vévodství v již. Německu, částečně zasahující do Fr. a Švýc.
Trier (Trevír) – biskupství, od 6. st. arcibiskupství, původně též oblíbená rezidence franckých panovníků na řece Mosel, nejstarší něm. město

LUCEMBURSKO

Lucilimburg – hrad v Lucembursku, vzestup s nástupem Jindřicha VII. Poč. 14. st.

POLSKO (Polonia)

Od konce 10. st. knížectví Pistovců – Měšek), od r. 1025 království (Boleslav Chrabrý), v průběhu středověku velká proměnlivost hranic – nejsilnější vnější zásahy – vpád Mongolů, Němečtí rytíři, Uhry, Litevské knížectví

Gniezdno (Hnězdno) – arcibiskupství r. 1000, hl. město polských panovníků (Kniezno = sídlo knížete)

Krakov – centrum Malopolska, r. 1038 sídlo polských králů, od r. 1596 Varšava, ale korunovace a panovnická rezidence v krakově i nadále.

Mazovsko – sv. Polsko

Poznaňsko – území v záp. Polsku, od 10. st. jádro polského státu v rámci Velkopolska, centrum Poznaň, od r. 968 biskupství, před Krakovem hlavní sídlo polských panovníků.

Velkopolsko – jádro polského království, zahrnovalo vojvodství Poznaňské, Kališské, Hnězdenské. Někdy bývalo celé území nazýváno jako "staré" Polsko..

RAKOUSKO – ještě v 10. st. se v rámci říše vyvinuly z marek samostatné celky – Korutansko, Štýrsko, Kraňsko, Rakousy, arcibiskupství Salzburk (viz dnešní spolkové uspořádání – celkem 9 zemí), samostatnost Rakouska od r. 1156, kdy území Východní marky povýšeno na vévodství, v dalším období nejdříve Bábenberkové, Přemysl Otakar II. aj.

ŠVÝCARSKO

Počátky konfederace v r. 1291, kdy kantony Uri, Schwyz a Unterwalden vytvořily tzv. věčný spolek (Švýcarské spříseženstvo), koncem 15. st. zahrnovala konfederace 10 plnoprávných členů

UHRY

Státní celek ma území dnešního Maďarska, Slovenska, zasahující do Burgenlandu, Sedmihradsko. Název dle ugrofinských kmenů – Hungari – Uhři. Název Uhersko zahrnuje všechny země tzv. Svatoštěpánské koruny. První král od r. 997 sv. Štěpán z Arpádovců.

Malá a Velká Kumánie – Kumáni, žili na území dnešního Maďarska, když jejich původní říši vyvrátili Mongolové. Béla IV. jim vykázal řídicí osídlené oblasti Uher

ZÁPADNÍ EVROPA

BRITSKÉ OSTROVY:

Anglie – země Anglů, název poprvé uveden r. 890, před sjednocením 7 zákl. hrabství – heptarchie (Wessex, Essex, Sussex – Sasové, Kent – Jutové, Sev. Umbrie, Mercie (=marka), Východní Anglie (England) – Anglové, sjednocení před r. 830 Egbert, pak střídání dynastií – anglosaská, normanská, Plantagenetové, Lancasterští, Yorštití, Tudorovci

Burgundsko – mezi Rhónou a Rýnem, 5. st. – součást Franské říše

Burgundské hrabství = Franché – Comté, v 15. st. připadlo Habsburkům, Švýc. oblast)

Burgundské království – na místě Lotharovy části Fr. Říše, podle města Arles též Arelatské království, 1032 – do Říše

Burgundské vévodství – mezi Sénou a Loirou, vznik v 10. st., území zahrnovalo Flandry, Holandsko, v 15. st. dělba mezi Francií a Habsburky

Skotsko – sever britských ostrovů, název dle z Irsku přicházejících keltských kmenů Skotů, oblast postížena normanskými nájezdy, sjednocovací proces od 9. st., předchůdce skotského království Alban, název Skotsko od 11. st., centrem nejdříve Scone (dnes Perth), od pol. 15. st. Edinburgh – již od 11. st. rezidence skotských králů)

Země pěti hradů (Pětihradí) – SV Anglie (Lincoln, Nottingham, Derby, Leicester, Stanford) – základna Dáno na ostrovech

FRANCIE – předchůdce Franská říše za Karla Velikého císařství s rozlohou až 1 mil. Km², centrum Cáchy, (regnum Francorum, 5. st. – 843), pak říše západofrancká, počátek francouzského království, r. 987 – nástup Kapetovců, do konce 12. st. z velké části doména anglických Plantagenetů, pak centralizace, důležité části např:

Alsasko – východní FR. – centrem bylo biskupství Štrasburk

Anjou – dolní Loira, hrabata Anjou vládla také v Uhrách, Polsku, Neapolsku

Akvitánie – J Francie až po Pyreneje

Austrasie – východofrancká říše

Avignon – papežské sídlo 1305 – 1378, resp. d r. 1424, celkem zde 7 papežů, od Klementa V. po Benedikta XIII.

Bretaň – poloostrov, vévodství s centrem v Rennes

Flandry – hrabství, léno Fr. Koruny, hospodářsky významná oblast, 1214 zde bitva u Bouvines

Gaskoňsko – JZ Francie

Champagne – z latinského Campanie – campus = rovina, centrum Troyes

Lotrinsko – původně Lotharingia dle Lothara

Normandie – S. Francie, vévodství, léno normanů, s Vilémem Bastardem (Dobývatelem) – přešlo území pod Anglii, změna až za Filipa II. – 1204 pod kontrolu Francie.

Pikardie - sev. Francie (na hranici s dnešní Belgií), k FR. připojeno za Filipa II.

Poitou – západní část Francie při Atlantiku, centrum Poitiers, pod kontrolu Fr. až za Filipa II.

Provence – hrabství v JV Francie, při pobřeží Středozemního moře

Reims (Remeš) - za Merovejců centrum Neustrie, korunovační město francouzských panovníků

Toulouse – hrabství na jihu FR., severně od Pyrenejí, se stejnojmenným centrem, původně od r. 413 centrum Tolosánské říše Vizigotů (Regnum Tolosanum).

Touraine – stř. Francie, oblast Loiry, centrum biskupství Tours (hrob sv. Martina, patrona FR. – poutě)

JIŽNÍ EVROPA

APENINSKÝ POLOOSTROV

Benátsko – oblast Veneto, městský stát Venezia (Benátky), v čele dux – dože (kníže), první od r. 679, zlatý věk – 13. – 15. st., kontrola Egejské oblasti, Kréty, Kypru aj.

Církevní (papežský) stát – Patrimonium Sancti Petri, vznik na základě donace Pipina III. r. 752, trvá až do r. 1870, zahrnoval Římský dukát, Pentapolis (u Jadranu od Rimini po Anconu), Ravenský exarchát

Italské království – na místě předchozí říše Langobardů (sev. Itálie) od r. 774, centrum Pavia
Království Obojí Sicílie (jižní Itálie, Sicílie) – normanská kolonizace poč. 12. st. Robert II, záhy království, koncem 12. st. zde Hohenštaufové, pak pol. 13. st. Anjou. Po ”sicilských nešporách” r. 1282 rozdělení: Neapolské král. – Anjou, Sicilské – Aragonie

Kraňsko (též Krajina) – hlavně olast dnešního Slovinska, sev. Jadran, držel i Přemysl O. II., časté proměny držitelů

Langobardské království – viz Italské království

Lombardie – sev. Itálie, centrum Milán, Lombardská liga – federace sev. italských měst proti císaři (kromě Milána např. Mantova, Parma, Piacenza, Brescia, Bergamo)

Malta – vystřídali se zde germáni, Byzanc v 6. st., koncem 9. st. Arabové, konec 11. st. Normané, koncem 13. st. pod královstvím Obojí Sicílie, 1530 předal Karel V. johanitům, kteří sem přešli ze Rhodu

Toskánsko – centrum Florencie – 13. st. Florentská republika, poč. 15. st. v čele rod Medici

PYRENEJSKÝ (Iberský) poloostrov:

Algarve (Al Faghar) – jih Portugalska, 11. st. království, 1250 připojeno k Portugalsko, dovršení reconquisty

Almorávidská říše – 11.-12. st. centrum Sevilla (Arabové)

Almohadská říše – již. část Pyrenej. pol. + sev. Afrika, 12.-13. st. centrum v Granadě

Andalusie (název dle Vandalů – Vandalusie) – nížina, jih Pyrenej. pol., základna Arabů, centrum Granada – granadský sultanát, (koplex Alhambra), pád Maurského (arabského) panství zde 1492)

Andorra – na území tzv. Španělské marky (zřízena Karlem Velikým v oblasti Pyrenejí)

Aragonie – podle řeky, vznik poč. 9. st. v rámci Španělské marky jako hrabství Aragón, účast na reconquistě, rozšíření ze SV poloostrova směrem na jih, završeno vznikem unie Aragonie a Kastilie 1479

Asturie – při Biskajském zálivu – ohnisko reconquisty

Baskicko – u Biskajského zálivu

Cordóbský chalífát – centrum Cordoba (Ummajovci), název z Karta Tuba = veliké město, už za Féničanů, po. 8. st. – emirát, 929 – Abdar Rahmán III. – chalífát, rozpad v pol. 11. st.

Gibraltar – Džabal Tárik (Tárikova skála) podle arab. vojevůdce r. 711, Afrika odtud pouhých 11 km.

Kastilie – sever pol., v rámci reconquisty rozšiřování na jih

León – království na SZ Pyrenejského pol., 11./12. st. Jako personální unie s kastilií a pk její součástí s formálním titulem království.

Navarra – sev. Španělsko, u Biskajského zálivu, království s centrem v Pamploně, role při reconquistě

Portugalsko (dle města Portocale) - v 11. st. se od Galicie oddělilo jako hrabství, od r. 1139 království (Alfonso I. Dobytel). Území původně obývali Iberové (název poloostrova, oblast se také nazývá Lusitánie, Iberové=Lusitáni).

ŠPANĚLSKO

Španělské království vzniká jako personální unie Aragonie a Kastilie r. 1469 sňatkem Isabely a Ferdinanda, Španělsko od r. 1479 ale definitivní rozsah až po pádu Granady 1492 a připojení Navarry r. 1515.

Vandalské království – po přesunech Vandalů Evropou přes Pyrenejský pol. – průnik do sev. Afriky, zde království s centrem v Kartágu.

Vizigotské království – od 6. st. do r. 711, centrum Toledo

SEVERNÍ EVROPA

SKANDINÁVIE

Dánsko - původně Danmark – Dánská marka zřízená Karlem Velikým, Dánské království – poč. v 6. st., v 1. pol. 10. st. první král Gorm Starý (po celý středověk Dánsko v čele vývoje severní Evropy)

Imperium Maris Nordici - území sjednocené dánským králem Knutem Velikým v 1. pol. 11. st., zahrnovalo Šlešvickou marku, Norsko, Anglii, část Švédska, Dánsko

Island (též Snaeland – sněhová země), od r. 930 zde fungoval Alting – lidový sněm, až do r. 1264 republika, pak uznání svrchovanosti Norska

Kalmarská unie (dle jihošvédského města Kalmar) – vznik 1397 – sjednotila sev. Evropu: Švédsko včetně Finska, Island, Norsko, v čele unie Dánsko (Erik Pomořanský), rozpad v 16. st.

Norsko – království od r. 872 – sjednoceno za Haralda Krásnovlasého, rozsáhlé výboje, v 11. st. součást Imperia Maris Nordici, ve 13. st. k Norsku připojen Island a Grónsko, od konce 14. st. – konec samost. – součást Kalmarské unie

Švédsko (Sverige - království Svěvů)- jádrem sjednocení Uppland – JV Švédska, sjednocení Švédska kol. r. 980 Erikem Vítězným.

SEVEROVÝCHODNÍ A JIHOVÝCHODNÍ EVROPA

BALKÁNSKÝ POLOOSTROV

Athos – Svatá hora (Hágios Oros) – mnišská republika na polostrově Chalkidiki od 10. st., postupně 20 klášterů, po pádu Byzance pod ochranou tureckých sultánů

Bulharsko – konec 7. st. – říše mezi Dunajem a pohořím Stará Planina = pomezí dneš.

Bulharska a Rumunska. Přelom 9/10. st. car Simeon – nejsilnější stát z jižních Slovanů, ve 13. st. znovu zlatý věk – dynastie Terteres, ale 1396 pod Osmanskou říši

Byzanc – politicky, kulturně, hospodářsky nejvýznamnější státní celek středověké JV Evropy, kontinuální pokračovatelka antického císařství. Zlatý věk: 6. st.-kontrola oblasti kolem Středozemního moře a 11. st.- vyvrácení bulharského státu, 1204-1261 dočasný rozpad, zánik 1453 – pod Osmanskou říši

Dalmácie – území na východ. pobřeží Jadranu

Chorvatsko – vznik království r. 924 – Tomislav, od konce 11. st. personální unie s Uhrami

Latinské císařství (Imperium Latinum) – vznik 1204 jako důsledek IV. Křížáky, existovalo pod vládou "latiníků" – křesťanů latinského ritu, tedy křížáků do r. 1261, zahrnovalo evropskou část Byzance, tedy jih Balkánu a ovládalo další území, např. Achájské knížectví, Athénské vévodství, Soluňské království aj.

Moldavsko – pod Kyjevskou Rusí, Mongoly, Uhrami, pak vazalský poměr k Polsku .

Osmanská říše – po příchodu Turků ze stř. Asie centrum nejprve v MA, 11. st. – Konyjský sultanát (centrum Konya), r. 1299 Osman I. zakládá Osmanskou říši, centrum Bursa (MA), později Edirne (jih Balkánu, zvaný ”brána do Evropy”), od r. 1453 Istanbul (Cařihrad).
Srbsko od r. 1217 království (předtím knížectví, později i carství), ve střední části Balkánu při pobřeží Jadranu a při toku Dunaje, (první král Štěpán II. Prvovněčaný), centrum Bělehrad.
Valašsko – jižně od Karpat, první nezávislý panovník Bezarab I. (srovnej pozdější Bezarábie=Moldavsko), 1330 vyhrál s Karlem Robertem z Anjou

SEVEROVÝCHODNÍ a VÝCHODNÍ EVROPA

Oblast Evropského Ruska

Astrachaň – mezi Černým a Kaspickým mořem, sam. chanát od r. 1460, před tím součást Zlaté hordy

Chazarský kaganát – mezi Černým a Kaspickým mořem, v raném středověku, pak poražení Kyjevskou Rusí

Krymský chanát – nejprve součást Zlaté Hordy, v 2. po. 15. st. samost., ale následně závislost na Osmanské říši

Kyjevská Rus – na počátku Ruotsi (veslaři), varjagové a Novgorodské knížectví v čele s Rurikem, sjednocení Novgorodu a Kyjeva r. 882 – kníže Oleg

Moskva – založena 1147 Jiřím Dlouhorukým, v 15. století honosná přestavba na tzv. ”třetí Řím” (po pádu Cařihradu), centrum Moskevského velkoknížectví, v čele sjednocovacího procesu ruského státu, ”Moskevská Rus” v čele s Ivanem III. – shodila definitivně 1480 i tatarské jho.

Novgorodsko-severské knížectví (dnes na rozhraní Ukrajiny a Ruska), centrum Novgorod Severskij, ve 14. st. součást Litevského knížectví, poč. 16. st. k Moskevské Rusi.

Vladimirsko-suzdalská země

Volyňsko-haličská země

Zlatá horda (Kipčak), centrum Saraj, na rozhraní Evropy a Asie, část Mongolské veleříše, zakladatel Batu ve 13. st., v 15. st. rozpad najednotlivé chanáty (Kazaňský, Krymský, Astrachaňský, Sibiřský)

Pobaltská oblast

Memelburg (Memel, Klaipėda) – v polovině 13. st. založili němečtí rytíři

Krewská unie (Polsko-litevská personální unie) – r. 1385 spojena panovníkem Vladislavem Jagellem

Litevské velkoknížectví – sjednoceno 1240 (Mindaugas), litevskému velkoknížeti a bratranci Vladislava II. Vitoldovi 1421 husité nabízeli českou Korunu.

Livonsko (pomezí Estonska a Lotyšska), centrum Riga – hanza

Riga – Pobaltí, ústí Dviny (Daugavy), základna pro christianizaci Livonska, od 13. st. arcibiskupství a člen hanzy

Řád německých rytířů – vznik ve 12. st. v Palestině, evropské državy řádu ve středověku: Konrádem Mazovským pozván do SV Polska, řádu zastaveno Chelminsko, aby bojoval s pohanskými Prusy, s dalšími výboji se panství německých rytířů rozrostlo na úkor Polska, Livonska, Kuronska, Estonska (vše Pobaltí), od 14. st. centrem hrad Marienburg (dnešní Malbork), následovalo ovládnutí Pomoří (Východní Pomořany). Postavení řádu otřeseno po prohrané bitvě u Grunwaldu 1410 a dalších zrátech ve válce s Polskem, nakonec zbylo jen tzv. Křižácké (Východní) Prusko jako polské léno.

ZEMĚPISNÉ OBJEVY – nástin podle chronologického hlediska

(objevitelé, mořeplavci, cestovatelé, polární badatelé, horolezci aj.)

Egyptané za královny Hatšepsovet: 1500 př.n.l. – plavba přes Rudé moře do země Pwénet (Punt) – východní Afrika, Somálský pol.

Féničané – Hannón: 500 let př.n.l. plul z Kartága do Z. Afriky (Guinejský záliv)

Alexandr Makedonský (356-323 př.n.l.) V rámci válečných tažení se dostal z Řecka do Persie, sev. Indie, v Mezopotámie, zakládal města **Alexandrie**, zemřel v Babylónu.

Pýtheás z Messálie (Marseille, řecký mořeplavec a geograf): 330 př.n.l. – cesta do severního Atlantiku, uviděl bílé útesy Albionu, dále popsán ostrov Thule, kde slunce nezapadá (snad Faerské ostrovy, Norsko, Island?)

Čang – Čchien (Čína): 138- 116 př.n.l. – cesta na Z. do Baktrie, hledá spojení proti Hunům, dále **Fa-Sien, Süan-Cang**

Vikingové – ”muži zálivů”, **Normané** – ”seveřané” – objev Ameriky

Eirik Torvaldsson, zvaný Rudý (950-1010) – norský velitel na Islandu objevil kolem roku 980 Grónsko – zřejmě jih (Grünland – zelená země)

Leif Eiriksson (syn E. Rudého) doplul kolem r. 1000 do sev. Ameriky – Helluland (země plochých kamenů – snad Baffinův o.), Markland (země lesů – zřejmě Labrador), Vinland (země vína – rostlo tam divoké víno, snad N. Founland)

Marco Polo – (1254-1324, Benátčan): V letech 1271-1295 cesta na daleký východ do Číny, ovládané Mongoly, zůstal na dvoře chána Kublaje, ve městě Chánbaliku (Peking), zmínka o Japonsku (Zipango), předtím už v Číně jeho otec Niccolo a strýc Maffeo. V knize Marca Pola Milion, kterou diktoval v janovském vězení (ve válce proti Janovu byl zajat a vězněn) fr. spoluvězni Rusticellimu je zřejmě lecos přibarveno. Nicméně zachycuje např. dovoz koření z Asie – pepř, skořice, hřebíček a důležité obchodní stezky.

Hlavní obchodní stezky:

Hedvábná spojovala Východní Čínu, oblast kolem Chuang-Che, Aral, Kaspické j., dále Bagdád a Levant nebo Moskvu a Novgorod

Koření putovalo hlavně po trase Moluky – Indie – Aden – Káhira – benátky

Zlato a sůl – ze s. Afriky, Sahary do Evropy

Ve stínu Marca Pola zůstali další cestovatelé, legáti, obchodníci, poutníci jako např. G.

Marignola (po návratu z Dálného východu dvořan na dvoře Karla IV., N. **Conti** aj.

Arabové

Ibn Battuta z Tangeru (1304-1378, Arab, vzdělaný právník, zvaný Marco Polo arabského světa): Od r. 1325 do pol. 14. st. procestoval 100 000 km, poznatky zachytil v knize Cesty. Popis S. Afriky, Arábie – Mekka (svatyně Kaaba), viděl také maják na ostrově Faru, Mezopotámii, Persii, po moři se dostal až do Indie a Jihočínského moře. Po návratu do Tangeru cesty přes Saharu na jih do Timbuktu

Afanasij Nikitin (ruský kupec, 15. st. +1472.): cesty po Volze ze severu k jihu, oblast Kasp. Jezera, dále na Krym, Černé moře, do Persie, Indie atd. Cestování zachytil ve svém deníku pod názvem Putování přes tři moře.

Diogo Cáo (Portugalec): při plavbě v letech 1485-6 dosáhl Cape Cross v jižní Africe (dnešní Namibie). Na dosažených místech vztyčovány tzv. padráa, kamené kříže s port. Znakem.

Kryštof Kolumbus (1451-1506, Janovan ve španělských službách): 4 cesty, při první (1492-93) dosažena Karibská oblast – San Salvador (Spasitel), Haiti (Hispaniola = Malé Španělsko) ztroskotala S. Maria, zpět jen 2 lodě. 1496 se vylodil ve Venezuele a stanul jako první Evropan v Latinské Americe.

John Cabot (1450-1499, Janovan - **Cabotova úžina**): Roku 1497 plul k Novému Founlandu a zpět. Domníval se, že našel zemi Velkého chána (Čínu). V jeho snahách pokračoval syn Sebastian Cabot.

Vasco de Gama (1460-1524, Portugalec) – v květnu 1498 jako první Evropan dosáhl po moři (kolem Afriky – Mysu Dobré naděje) Indie.

Amerigo Vespucci (1454-1512, florentský mořeplavec a geograf - **Amerika**) Jako první považoval Ameriku za samostatný kontinent, podnikl také plavbu do střední a jižní Ameriky.

Vasco Núñez de Balboa (asi 1475-1519, Španěl – **Balboa, hora v Panamě**): Tvrdě získal kontrolu nad tzv. Zlatou Kastilií (dnešní Panama), zlikvidoval domorodce i konkurenty. Koncem září 1513 se přes panamské vnitrozemí dostal k zátocě sv. Michala. Za ní se rozlévalo Jižní Moře (Tichý oceán), který spatřil jako první Evropan. Roku 1517 byl za údajnou zradu popraven na Haiti po zajištění oddíly, jímž velel Pizarro.

Hernán Cortéz (1485-1547, Španěl – **zátoka a město na Kubě**): 1519-22 z Kuby dobyl říši Aztéků (dnešní Mexico), spojil se s Tlaxcalamy (indiáni), zajal aztéckého načelníka Montezumu, ten byl zabit kamenem z řad indiánů, protože plnil přání Španělů. Za nástupce Montezumu došlo již k pádu Tenochtitlánu (hl. město Aztéků, dnešní Mexico City)

Fernão de Magalhães (asi 1480-1521, Portugalec ve španěl. službách – **Magalhaesův průliv**): jeho výprava během září 1519 – září 1522 obeplula poprvé Zemi. Na začátku 5 lodí (260 mužů), zpět jen loď Viktoira s 18 muži. Mariany nazval "ostrovy zlodějů" – domorodci vše brali oslabeným námořníkům, Magalhaes zabit na ostrově Cebés (Filipíny).

Francisco Pizarro (asi 1476-1541, Španěl): 1533 dobyl říši Inků (hl. město Cuzco, vládce Atahualpa uškrcen, předtím přijal křesťanství, aby ho neupálili. Roku 1535 Lima založena Španěly jako "město králů". 1541 při spiknutí zavražděn. Od této doby známo bájně Eldorado (= říše zlata), prý v nitru jihoamerického kontinentu.

František Xaverius (1506-1552, Španěl): V rámci jezuitských misí poznávání srdce Asie v letech 1541-52. Podal první evropský popis Japonska a Japonců. Japonsko nazval "potěšení mého srdce".

Matteo Ricci (1552-1610, Ital, misionář v Pekingu): Cesty po Číně koncem 16. st. Jako první jezuita byl císařem pozván do Pekingu. Znal čínsky, oblékal se jako Číňan, hlásal křesťanství jako způsob života, ne jako jedinou pravou víru.

William Baffin (1584-1622, Angličan – **Baffinův průliv**). Podnikal výpravy do S. Ameriky – hledání SZ průjezdu mezi Grónskem a Kanadou.

Antonio de Andrade (1580-1634, Portugalec, jezuita působící v Indii). Kolem roku 1625 jako první Evropan přecházel Himaláje.

Johann Grueber (1623-1680, rakouský misionář, jezuita), spolu s d'Orvillem se jako první Evropané dostali do "zakázaného" města Lhasy.

Bento de Goes (1562-1607, portugalský misionář, jezuita). Počátkem 17. st. se vydal na cestu Indií, dále přes pohoří Pamír, po hedvábné stezce do Číny.

Hernando de Soto (1496-1542, španělský conquistador): Nelítostný vrah indiánů v S. Americe, pohyboval se v oblasti kolem Mississippi, k níž jako první Evropan dorazil roku 1541.

Jacques Cartier (1491-1557, Francouz, město v **Kanadě**) a **Samuel de Champlain**: Roku 1534 ho vyslal fr. Král, aby hledal zlato v oblasti kolem řeky sv. Vavřince, kterou objevil a v tzv. "Nové Francie", přičemž k indiánům byli přátelštější než jejich předchůdci. Jeho cesty = základ fr. Pronikání do Kanady.

Martin Frobisher (1535-1594, Angličan - **Frobisherova zátoka**): Plavby poblíž S. Ameriky roku 1576 a další.

Francis Drake (asi 1540-1596, anglický korzár, posléze sir – **Drakeův průliv**): v období mezi prosincem 1577 a srpnem 1580 druhý člověk, který dokázal obeplout Zemi. Výprava měla 6 lodí, v čele Pelican (pozdější Golden Hind – Zlatá laň). Alžběta I. ho za zásluhy pasovala na rytíře.

Willem Barents (+ 1597, Holanďan – **Barentsovo moře, ostrov**): V letech 1596-98 podnikl první severní cestu do Asie, podél severní Sibiře, tzv. Tatarie. Při ní ztroskotal a zahynul, ostatní posádka zachráněna.

Henry Hudson (+ 1611, Angličan - **Hudsonův záliv**): Na lodi Discovery se r. 1609 plavil po březích sev. Ameriky. Lod' zamrzla v "jeho" zálivu. Později vysazen se synem i přáteli za schovávání jídla a zemřel.

Robert Cavelier de la Salle (1643-1788, Francouz): 1666 se vydal do Kanady, bádá ve vnitrozemí Sev. Ameriky, oblast jezer, po Mississippi se dostal do mexického zálivu, při vzbouření zabit vlastním mužem.

Abel Janszoon Tasman (1603-1659, Holanďan - **Tasmánie**): 1642-43 plul z Batávie (dnešní Jakarta v Indonésii), objevil Tasmánii, Nový Zéland, kde domorodci snědli část posádky, Fidži atd.

Semjon Ivanovič Děžnov (asi 1605-1673, Rus – **Děžněvův mys**): Roku 1648 poprvé proplul mezi Asií a Amerikou, vybíral daň (sobolí kůži) od domorodců – tzv. jasad

Vitus Jonassen Bering (1680-1741, Dán, pozdějiv ruských službách – **Beringův průliv, ostrov**) Plavil se poblíž Kamčatky do Beringova průlivu a po ostrovech. Dvě výpravy r. 1728 a 1741. Název zdejšího města Petropavlovsk dle Beringových lodí sv. Petr a sv. Pavel. Zemřel na kurděje na Komodorských ostrovech.

Luis Antoine Bougainville (lui antuán de bugenvil, 1729-1811 – Francouz – např. **hora v Melanésii**): 18. st. plul kolem světa – první franc. flotila, na jeho lodi se nacházela též první žena (převlečena za muže), ostrov Tahiti nazval pozemským rájem

James Cook (1728-1779, Angličan – **Cookův průliv**): Ve druhé polovině 18. st. podnikl celkem tři cesty kolem světa, první 1768-1771. Během nich užíval kyselý zelí proti kurdějím. Objevil průliv mezi novozélandskými ostrovy, Velikonoční ostrovy se sochami, zkoumal Sandwichovy (Havajské) ostrovy – zde zavražděn domorodci nožem a spálen.

Jean Francois de Galaup Lapérouse (Laperus, 1741- asi 1788, Francouz – **Lapérousova úžina**): Plavil se ve vodách kolem Japonska, po něm se jmenuje úžina mezi ostrovem Hokaidó a Sachalinem, u Austrálie viděl koncem 18. st. první osídlence z VB – trestance. Neví se o konci jeho výpravy, snad ztroskotal na ostrově Vanikoro v soustr. Nové Hebridy.

Mungo Park (1771-1806, skotský lékař): Cesty po Africe, kolem řeky Niger, zabit domorodci.

Friedrich Konrad Horne Mann: První Evropan, který prošel napříč Saharou, až k Čadskému jezeru.

Hugh Clapperton (1788-1927, skotský cestovatel) : Roku 1822 podnikl cestu z Tripolisu k Čadskému jezeru, při další výpravě zemřel na žlutou zimnici.

René Auguste Caillié (ogist kajé, 1799-1838, Francouz): 1828 přešel Saharu a stal se prvním Evropanem, který se dostal s karavanou od Guinejského zálivu do stř. Afriky, města Timbuktu a zpět, musel být převlečen za Araba.

Heinrich Barth (1821-1865, německý univerzitní prof. zeměpisu): Došel k Čadskému jezeru, zjistil, že žádná řeka z něj nevytéká. Převlečen za Araba navštívil Timbuktu – královnu pouště či africký Řím.

Gerhard Rohlfs (1831-1896, pruský konzul na Zanzibaru): V letech 1865-79 zkoumal Lybijskou poušť, psal cestopisy. Kromě Livingstona pobýval nejdéla v Africe.

Gustav Nachtigal (1834-1885, německý cestovatel): V 60.-80. letech 19. st. cestoval po stř. Africe, vydal se také do země Wadaj (hl. město Abeš).

David Livingstone (1813-1873, skotský lékař a misionář – **Livingstonovy vodopády**): Z objevitelů se v Africe zdržel nejdéle (v jižní Africe bádá a cestoval od r. 1849 až do své smrti, jako první stanul u Viktoriiniých vodopádů na Zambezi.

Henry Morton Stanley (1841-1904, walleský novinář): Do Afriky podnikl několik cest v rozmezí let 1870-89. Při jedné z nich se setkal se s Livingstonem v Udžiži, blízko jezera Tanganjiky.

Emil Holub (1847-1902, český lékař a cestovatel): Inspirován Livingstonem cestoval a bádal v jižní Africe.

Robert ó Hara Burke (1821-1861, Ir): roku 1860 přecházel s Williamem Willsem Austrálii, ale zemřel v poušti hladem, č. 2 v pořadí Skot John Mc Dovall Stuart.

Lewis (1774-1809) a **Clark** (američtí cestovatelé). V letech 1803-6 podnikli cesty po SZ Americe, měli s sebou průvodkyni Sacagaweu – Ptačí ženu z kmene Šošonů.

Nikolaj Nikolajevič Miklucho Maklaj (1846-1888, Rus): Na lodi Vítěz se plavil na Novou Guineu zkoumat Papuánce, sepsal papuánský slovník a podařil se mu výzkum populací na nízkém vývojovém stupni.

John Franklin (1786-1847, britský mořeplavec a polární badatel – **Franklinova zátoka**): Po předchozích cestách po moři i souši se vydal r. 1845 na sever pátrat po SZ průjezdu, jeho výprava však zamrzla a námořníci dvou lodí podlehli kurdějím, hladu a zimě. Jednalo se o největší katastrofu z polárních výzkumů (129 mrtvých mužů).

Adolf Erik Nordenskjöld (1832-1901, Fin): Na své lodi Vega se v letech 1878-9 dostal k nejsevernějšímu mysu – Čeljuskinovu, jako první proplul tzv. severní mořskou cestou, zpět se dostal přes Indický oceán.

George Washington de Long (1844-1881, USA): Nejdříve hledal Nordenskjölda, snažil se dosáhnout severní pól, ale ztroskotal a umřel.

Fridtjof Nansen (1861-1930, Nor – **Nansenův záliv**): Na lodi Fram (Vpřed) se v letech 1893-96 plavil neúspěšně k Severnímu pólu. Nansena a Johansena zachránila loď VB – Jacksonova výprava, Fram je dnes v muzeu v Oslo.

Robert Edwin Peary (1856-1920, USA – **osrov, kanál**). Po vícero pokusech roku 1909 dobyl Severní pól s černým sluhou a eskymáky. Spor o prvenství s F.A. Cookem.

James Clarke Ross (1800-1862, VB – **Rossovo moře**): Roku 1839 a v následujícím období bádal v Antarktidě, předtím i v Arktidě.

Ernest Henry Shackleton (šekln, 1874-1922, Brit – **Shackletonovy hory, ledovec**): Přistál ve "Velrybí zátocě", pokusil se dobýt Jižní pól, ale marně, pak alespoň obeplout Antartidu, ale roku 1922 zemřel na chřipku.

Roald Amundsen (1872-1928, norský polární badatel – **Amundsenovo moře, záliv, ledovec**): Bádal v oblasti Severního pólu. Roku 1911 jako první dobyl Jižní pól, tažen psím spřežením. V letech 1903-6 na malé, 21 m dlouhé lodi Gjøa, se šestičlennou posádkou se za spolupráce eskymáků (Inuitů) dostal až k Beringovu průlivu.

Robert Falcon Scott (1868-1912, VB – **Scottův ostro, ledovec**): Soupeřil s Amundsenem o dobytí Jižního pólu. Měl motorové saně a poníky, přistál ale dál od pólu na lodi Terra Nova, a při zpáteční cestě z pólu kam došel druhý umřel.

Vivian Fuchs (nar. 1908, Brit): Uskutečnil první přechod Antarktidy od Wedelova moře k Rossovu moři, na pásovém vozidle Snowcat a saních tažených psy.

